

NĚKOLIK NOVÝCH POZNATKŮ O PRAŽSKÝCH ROMÁNSKÝCH DOMECH

ZDENĚK DRAGOUN – JIŘÍ ŠKABRADA –
MICHAL TRYML

Zkušenost nás učí, že je zcela běžné, když po celkovém shrnutí jakékoliv problematiky dojde v krátké době ke dvěma skutečnostem. Za prvé se zjistí některá autorská opomenutí, což je samozřejmě tím pravděpodobnější, čím větší počet objektů je v publikaci prezentován. Za druhé se vynoří řada nových zjištění, která toto shrnutí v lepším případě potvrdí, v horším zpochybní. Kombinací zmíněných případů je podle našeho názoru i současná situace v poznávání pražských románských domů. Již během roku vydání knihy o nich¹⁾ došlo k některým novým poznatkům. Část z nich souvisí i s povodní ze srpna 2002.

Po záplavách, při nichž vzdušná hladina spodní vody zasáhla i značné množství staroměstských suterénů, došlo na řadě míst k nutným opravám. Podstatná byla potřeba vysoušení zdív, nasáklých zmíněnou vodou. Z těchto důvodů byla v řadě objektů otlučena omítka, a tak se zpřístupnily některé části zdív, v době zpracovávání katalogu románských domů neprodyšně zakryté.

V rámci domu čp.144/I v Karlově ulici potvrdily provedené úpravy již dříve konstatovaný kvádříkový charakter jižní stěny prostoru schodiště. Ten byl v současnosti kresebně a fotograficky zdokumentován (obr. 1). Tvoří jej 5 řádek kvádříků o výšce 14 – 22 cm, celkové výši 90 cm a maximální délce více než 240 cm. Je pravděpodobné, že kvádříkové zdivo pokračuje ještě do větší výšky, než dosahovala hladina vzdušné vody, a než tedy bylo zdivo následně odhaleno. Délka odkrytého zdíva ze zvažovaných variant²⁾ nasvědčuje asi spíše existenci šije kolmo umístěné k jihozápadnímu nároží vlastní stavby. Nutno ale poukázat na to, že takto situo-

vaná šije by lícovala s parcelní hranicí při ulici a patrně by nenaplnňovala představy o dobře chráněném umístění vstupu, takže variantu šije přiložené podél západní stěny objektu nelze zcela vyloučit. Jednalo by se v tom případě o poněkud širší nástupní prostor, než je obvyklé. Nové zjištění v tomto případě pouze potvrdilo starší informace, aniž umožnilo revidovat vlastní závěry dosavadního poznání.

Druhým případem je objekt čp. 368/III v malostranské ulici Na tržišti, kde uvažovaná existence románské obytné stavby byla významně zpochybněna.³⁾ Nepřímým důsledkem srpnové povodně v Archeologickém ústavu AV ČR bylo objevení (v pozůstalosti J. Böhma) stavebního deníku s několika fotografiemi, které dokumentují dochované kvádříkové zdivo⁴⁾ (za upozornění děkujeme kolegovi L. Hrdličkovi). Sledováním dalších souvislostí bylo zjištěno, že se s největší pravděpodobností jedná o jeden z řady stavebních deníků, vedených na stavbě (konkrétně deník č. XXIV). Řada těchto deníků (č. XXII – XXIV, XXVII) byla dříve uložena na technickém referátu ÚNV v Praze na pražské Řásovnice a nalezena V. Pišou, který svůj objev publikoval.⁵⁾ Pišovy zá-

Obr. 1: Praha 1 – Staré Město, čp. 144/I. Jižní stěna prostoru schodiště (foto K. Kozák, 2003).

Obr. 2: Praha 1 – Malá Strana, čp. 386/III. Pohled na oba úseky kvádříkového zdíva na pravém a levém okraji fotografie (foto Archiv náleзовých zpráv Archeologického ústavu AV ČR, 1932).

věry, především konstatování existence „*zahnutého zdiva*“ byly ve velmi stručné podobě převzaty do další práce,⁶⁾ bohužel s odkazem na jiný Pišův článek, který se zmíněného domu jen letmo dotýká.⁷⁾ V této citační řadě pak Pišův popis unikl i naší pozornosti a je na místě si jeho výsledky z obou pramenů (článku i originální dokumentace) podrobněji připomenout. Před touto připomínkou je třeba zalitovat toho, že tehdejší stavbě nebyla věnována větší pozornost památkářských orgánů. Z jiného pramene se totiž dozvídáme, že při zmíněné akci došlo kromě pozůstatků stavby rovněž k nálezům nádob, mincí a „*množství jiných drobtin, střepů, které celkově nemají takového dějinného významu nebo umělecké hodnoty, aby byly zvláště jako pozoruhodné exponáty vystaveny po věnování nebo deponování v některém z pražských muzeí, kde stejně hodnotnými předměty jsou skladiště přeplněna, do nichž veřejnost nikdy nepřijde*“.⁸⁾

Psané záznamy v deníku č. XXIV se bohužel soustřeďují více na techniku rozebírání a odvozu likvidovaného histo-

rického zdiva než na jeho charakteristiku. V rozmezí 9. 9. až 20. 10. 1932 se objevují zápisy o rozebírání „*starého a středověkého zdiva*“ (deník XXIV, s. 2 206 – 2304). Jedinou informací o bližší lokaci zdi přináší formulace, že bylo likvidováno při realizaci výkopů pro kotelnu a při výkopech pro podchycení sousedního domu čp. 373/III. Podle zápisů z deníku č. XXIII bylo zmíněné zdivo rozebíráno již od 20. srpna.⁹⁾

Kvádříkové zdivo je v deníku zachyceno na čtyřech z pěti vlepených fotografií, datovaných 3. 9. a 6. 9. 1932. Podle dostupných fotografií se jednalo o dva úseky zdiva, zachycené společně na celkové fotografii 6. 9. (s. 2229 deníku – obr. 2). Menší úsek zdiva je zaznamenán stejný den samostatně (s. 2231 deníku – obr. 3) a větší na dvou snímcích pořízených 3. 9. (s. 2230 deníku – obr. 4) a 6. 9. (s. 2232 deníku – obr. 5).

Z pořízené fotodokumentace především není zřejmý vztah obou zdí. Můžeme vcelku spolehlivě konstatovat, že jde o relativně přímé úseky zdiva. V prvním případě je to cca 6 – 8 kvádříků dlouhý úsek, dochovaný ve třech řádcích (obr. 3). Druhá zeď byla poněkud delší (cca 10 – 11 kvádříků) a dochovala se ve výšce třech až pěti řádek (obr. 4 a 5). I tato zeď je v zásadě přímá, ale v jejím středu pozorujeme výrazný horizontální zlom, za nímž pravá část zdi výrazně klesá tak, že průběh řádků nelze nazvat vodorovným. Viditelné je snad i lehké zakřivení půdorysné. Horizontální pronešení části zdiva je v malostranském prostředí poněkud neočekávané, protože zdejší jílovitý charakter terénu (doložitelný i na fotografiích ostře čitelnými otisky krumpáče) je většinou staticky kvalitní. Jedna z fotografií této části stavby na řezu zdi zřetelně ukazuje na litý charakter jádra zdiva a kvádříkový obklad.

Obě zdi mají velmi podobný charakter. Přesnější měřítko si ce postrádáme, ale vezmeme-li v úvahu použité konstrukční prvky dřevěného pažení (šířka fošen, rozměry kramlí), pak lze uvažovat o zdivu, provedeném převážně z větších kvádrů (výška do 30 cm, délka snad i přes 40 cm). Dalším společným rysem obou zdí je absence nelicovaného základu, takže i nejhlubší část obou zdí je tvořena pečlivě opracovanou kvádříkovou řádkou. Právě tento fakt patrně dokládá, že v obou případech máme před sebou interiérovou zahlobenou část stavby. Zobrazené úseky zdí nejsou

Obr. 3: Praha 1 – Malá Strana, čp. 386/III. Pohled na menší úsek kvádříkového zdiva (foto Archiv náleзовých zpráv Archeologického ústavu AV ČR, 1932).

Obr. 4: Praha 1 – Malá Strana, čp. 386/III. Pohled na větší úsek kvádříkového zdiva (foto Archiv náleзовých zpráv Archeologického ústavu AV ČR, 1932).

navzájem v žádném kontaktu a z fotografií bohužel nelze jednoznačně určit ani jejich vzdálenost, ani jejich vzájemný směr (celková fotografie spíše vzbuzuje dojem, že by mohlo jít o dvě části jedné přímé zdi). Při bližším pohledu na fotografii z 3. 9. (obr. 4) se zdá, že na vzdálenějším konci popisované zdi je náznak existence navázání kolmého zdiva, kterého si povšiml již Píša.¹⁰⁾ To má základovou spáru ve stejné výšce a rovněž výška střední řádky (nebo možná dokonce dvou spodních řádek) navzájem odpovídá.

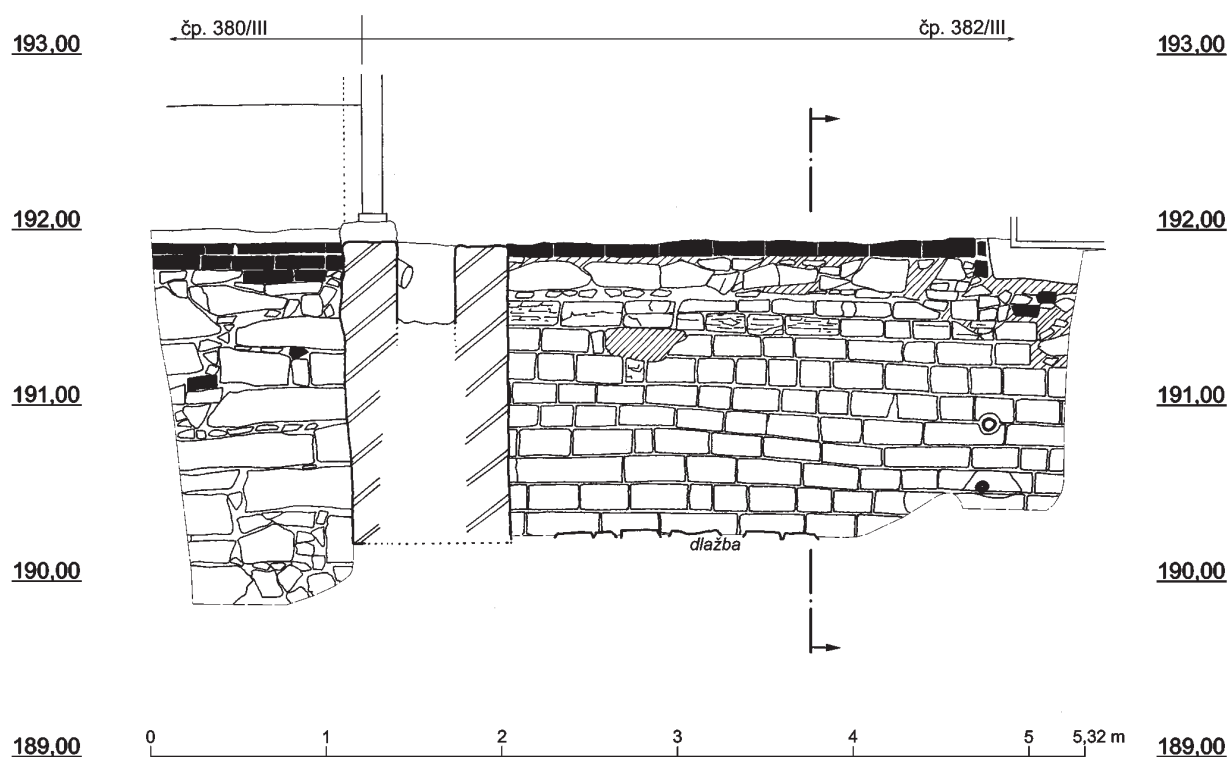
Z uvedených informací je zřejmé, že nad situací kvádříkového zdiva na parcele domu čp. 368/III je nutné se ještě zamyslet. Několik donedávna dochovaných kamenných stavebních prvků je sice v současnosti nezvěstných, ale ty by zřejmě pro interpretaci stavby nehrály zásadní roli. Jednalo se o ukázky opracovaných kvádříků a drobný architektonický detail. Ten byl v literatuře označován jako hlavice sloupu,¹¹⁾ nelze ani vyloučit jeho interpretaci jako část konzoly. V každém případě je výskyt takového prvku možný jak u stavby sakrální, tak obytné. Podle situování vzniklé kotelny a podle informací, že zmíněné zdivo bylo odkryto v kontaktu se sousedním domem čp. 373/III je zřejmé, že kvádříková stavba se nacházela v prostoru jihovýchodního nároží parcely domu čp. 368/III a její zdi byly pravděpodobně orientovány shodně se světo-

Obr. 5: Praha 1 – Malá Strana, čp. 386/III. Pohled na větší úsek kvádříkového zdiva a strukturu jeho jádra (foto Archiv náleзовých zpráv Archeologického ústavu AV ČR, 1932).

vými stranami. Zůstává otázkou, zda mnohokrát konstatovaná „zahnutá zed“ je zdivo dokumentované na fotografiích, kde by se „zahnutostí“ mínilo spíše horizontální zakřivení řádků, nebo zda se jedná o jiné zdivo, na které upozornil projektant stavby, architekt J. S. Svoboda. Charakterizuje jej jako kvádříkovou apsidu.¹²⁾ Jakékoliv jiné potvrzení její existence však postrádáme.

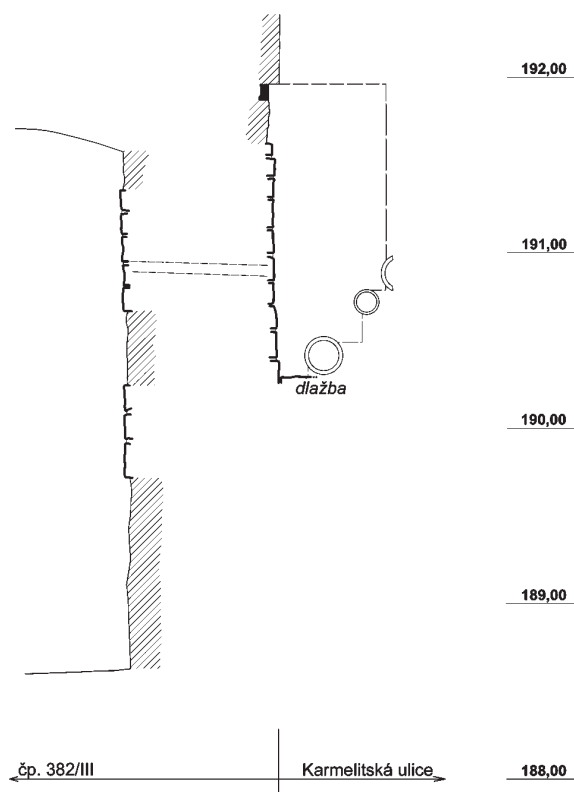
Budeme-li předpokládat, že fotograficky dokumentované zdivo je dvěma částmi jediné přímé zdi, pak je jeho délka na obytnou stavbu nápadně velká. Orientace zdi pak nevylučuje, že toto zdivo probíhá ve směru Z – V a v úvahu by přicházela i možnost odstranění apsidy na východní

Obr. 6: Praha 1 – Malá Strana, čp. 380/III a 382/III. Pohled na základové partie obou domů (kresba S. Matoušová, 2003).

Obr. 7: Praha 1 – Malá Strana, čp. 382/III. Vnější líc kvádrkové zdi, dole pod okapovým svodem opukové kameny dlažby (foto M. Tryml, 2002).

Obr. 8: Praha 1 – Malá Strana, čp. 382/III. Schematizovaný řez kvádrkovou zdí (kresba S. Matoušová, 2003).

straně, tedy v prostoru zasahující pod sousední dům. Pravoúhlé zalomení zdi by v tom případě představovalo jihozápadní nároží kostelní lodi. Proti interpretaci stavby jako kostela ovšem hovoří absence hrobů, které by snad ve své době pozornosti neunikly, i samotná podoba dokumentovaného zdiva. Kvádrkové líc, probíhající až na úroveň základové spáry a absence lomového základu odpovídají spíše zahloubené vnitřní partii stavby, jak ji známe u obytných staveb (např. jádro domu čp. 16/I, objekt B na parcele domu čp. 24/I, čp. 189/I atd.). Vzhledem k délce zdi by se v takovém případě mohlo jednat o stavbu spíše palácového charakteru. Její orientace v ose Z – V, tedy ve směru přirozeného výrazného svahu, by byla méně pravděpodobná, takže by bylo třeba uvažovat spíše o směru S – J. Nalezené

zdivo by pak mohlo patřit k obytné či sakrální stavbě jednoho z dvorců, které rozšiřovaly románskou levobřežní aglomeraci k jihu, do míst vně původně hrazeného podhradí.¹³⁾

Ani uvedené zmnožení informací tak podle našeho názoru nepřináší v otázce interpretace stavby jasno a zůstávají otevřeny obě zvažované varianty. Vyloučit naopak lze Píšovu třetí interpretační variantu hradební zdi,¹⁴⁾ proti níž hovoří (kromě zmíněné absence základové partie) situace hradebních příkopů malostranské fortifikace z 10. – 13. století, situovaných v liniích, probíhajících vždy severněji.¹⁵⁾ Těžko lze tudíž předpokládat existenci hradební zdi vně příkopu.

Další nové zjištění na Malé Straně bylo učiněno v jarních měsících roku 2002 v Karmelitské ulici. Zde v části od jejího křížení s ulicí Hellichovou až k Malostranskému náměstí byla prováděna kompletní rekonstrukce tramvajových tratí. V rámci akce byly provedeny i nutné opravy inženýrských sítí. Výkopy pro instalaci nových vodovodních přípojek do domů poskytly příležitost poznat na několika místech způsob zdění vnější líce dnešních suterénních prostorů. Zajímavá byla tato možnost především u domů, v jejichž sklepech byly ve stěnách při ulici zjištěny fragmenty kvádrkového zdiva.

Výkopy přípojek pro domy čp. 380/III a čp. 382/III byly umístěny blízko sebe, u styku obou parcel. Mezi nimi byl vlastně pouze blok s okapovým svodem, jsou proto v plánech výzkumu označeny jako jedna sonda a byly dokumentovány společně (obr. 6). Výkop před domem čp. 380/III odhalil základy domu vystavěné z opukového lomového zdiva s občasným použitím cihel. Ve stěně sondy vedoucí kolmo na zeď domu byl dokumentován řez terénem, z něhož je patrné, že výkop pro základy domu porušil téměř všechny vrstvy více než 1,5 m vysoké dochované stratigrafie. Je proto zřejmé, že jde nejspíše o zdivo renesanční nebo spíše raně barokní přestavby domu.¹⁶⁾ Z dochované stratigrafie je nejvýraznější několiknásobné dláždění. Nejstarší zjištěnou záměrnou úpravou terénu je dlažba z hrubě opracovaných plochých opukových kamenů, na níž je usazena typická více než 20 cm mocná vrstva tmavé mazlavé hlíny obsahující hojně organického materiálu. Ta je opět překryta dlažbou, tentokrát z typických křemenných valounů.

Zcela jiná situace byla zjištěna ve výkopu pro průraz do suterénu vedlejšího domu čp. 382/III. Poté, co při odhalení líce základové zdi bylo zjištěno kvádrkové zdivo, byly původní stavební výkopy v maximální možné míře rozšířeny a prohloubeny. Limitující se nakonec ukázala existence podzemní horizontální části okapového svodu a dalších inženýrských sítí vedených těsně podél zdi domu, které znemožnily prohloubení výkopu až na podloží nebo alespoň na úroveň rozhraní základového a nadzemního zdiva (obr. 7). Současně se ukázalo, že při budování okapového svodu byla zničena podstatná část terénní situace přiléhající k domu.

Nejvyšší dochovanou vrstvou byla dlažba z plochých opukových kamenů, zmíněná už ve výkopu u vedlejšího domu. Pokud lze z krátkého, necelé dva metry dlouhého odkrytého úseku soudit, přiléhají kameny dlažby přímo ke kvádrkovému zdi, dlažba tedy musí být současná nebo mladší než kvádrková zeď. Terénní situaci pod úrovní dlažby bylo možné ověřit pouze sondovací tyčí. V materiálu zachyceném v dutině tyče nebylo možné rozeznat eventuální stavební úroveň. Vnější líc románské zdi byla odhalena výko-

pem v délce téměř 3 m a výšce 130 cm. Výška jednotlivých kvádrkových řádek kolísala mezi 10 až 14 cm. Šířka zdi, měřená v průřezu pro vodovod, činí 88 cm.

I když se nepodařilo z vnější strany zdi dospět výkopem až na základovou spáru, přesto poskytuje výškové srovnání situace v suterénu a na ulici řadu informací (obr. 8). Vzhledem k tomu, že úroveň dolní hrany nejspodnější kvádrkové řádky ve všech stěnách sklepů čp. 382/III je v podstatě shodná,¹⁷⁾ je možné předpokládat, že jde o interiérovou základovou spáru zdi. Její úroveň přenesená na vnější líc je přibližně o 50 cm hlouběji než povrch opukové dlažby přiléhající ke zdi. Z tohoto porovnání je možné s určitou mírou pravděpodobnosti vyvodit, že úroveň základové spáry na obou stranách zdi se příliš nelišila. Tato varianta by podpořila naši dřívější interpretaci stěny jako ohradní zdi, protože u obytné stavby bychom předpokládali výrazný rozdíl mezi rozhraním lícového a základového zdiva vně a uvnitř jejího spodního podlaží.

Spíše jako zajímavost je možné zmínit epizodu s opukovým kvádrkovým zdivem v zadní části domu čp. 323/I v ulici Karolíny Světlé, na které jsme byli kolegiálně upozorněni. V odkryvu zdiva v soklové části jižní stěny domu v pokračování Betlémské ulice jsou patrné tři pravidelné řádky kvádrků, které se od vzhledu věrohodně románského zdiva skutečně příliš neliší. K dojmu jeho starého původu přispívá i zdánlivý stratigrafický moment jakoby dodatečného vsazení tesaného ostění někdejšího sklepního okénka na levém okraji zdiva (obr. 9). Stavební kontext v tomto případě ovšem ukazuje na klasicistní původ celé partie domu, takže charakter zdiva v tomto případě naplňuje již dříve uváděnou podobnost s románským kvádrkovým zdivem, typickou v Praze pro období 1. poloviny 19. století.¹⁸⁾

POZNÁMKY

- 1) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, *Románské domy v Praze*, Praha – Litomyšl, Paseka: 2002.
- 2) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 1, s. 98.
- 3) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 1, s. 316.
- 4) Archiv nálezoých zpráv Archeologického ústavu AV ČR, č. j. 449/03.
- 5) V. Piša, *Neznámá kvádrková románská stavba pod Petřínem*, Staletá Praha 2, 1966, s. 145–149.
- 6) A. Merhautová, *Rané středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, s. 284–285.
- 7) V. Piša, *O vývoji Prahy v raném feudalismu*, Staletá Praha 1, 1965, s. 43.
- 8) „U Karabinských“ na Malé Straně, *Za Starou Prahu*, Věstník Klubu Za starou Prahu 21, 1938, s. 44.
- 9) V. Piša, o. c. v pozn. 5, s. 147.
- 10) V. Piša, o. c. v pozn. 5, s. 148.
- 11) V. Piša, o. c. v pozn. 5, s. 149; A. Merhautová, o. c. v pozn. 6, s. 284.
- 12) V. Piša, o. c. v pozn. 5, s. 146.
- 13) Z. Dragoun, *Schema der Entwicklung von selbständigen befestigten Anlagen in Prag bis Mitte des 13. Jahrhunderts*, *Castrum Bene 6 – Burg und Stadt*, 1999, s. 36–37.
- 14) V. Piša, o. c. v pozn. 5, s. 149.
- 15) J. Čiháková, *Rané středověké fortifikace na jižním okraji pražského levobřežního podhradí*, *Mediaevalia archaeologica 3 – Pražský hrad a Malá Strana*, 2001, s. 49.
- 16) P. Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy – Malá Strana*, 1999, s. 82.
- 17) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 1, čp. 382/III, plán č. 1 až 3 na příloženém CD-ROM.
- 18) D. Libal, *Historické konstrukce a výzkum architektury*, *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 6*, 1970, s. 189.

Obr. 9: Praha 1 – Staré Město, čp. 323/I. Pohled na vnější líc zadní části jižního traktu domu (foto E. Dítmar, 2003).

EINIGE NEUE ERKENNTNISSE VON PRAGER ROMANISCHEN HÄUSERN

Schon das Erscheinungsjahr des Katalogs der Prager romanischen Häuser (Dragoun *Zd.* – Škabrada, J. – Tryml, M., *Románské domy v Praze*, Praha-Litomyšl, Paseka 2002) brachte neue Feststellungen herbei, die die im Katalog zusammengefaßten Angaben in einigen Fällen bestätigt, in anderen angezweifelt haben. Im Haus Konstr.-Nr. 144/I in der Karlova Gasse bestätigte sich die während der Arbeiten nach dem Hochwasser vom August 2002 schon konstatierte, nicht aber belegte Bauweise der Südwand vom Treppenraum aus Steinquadern. Einen Gegenbeispiel stellt das Haus Konstr.-Nr. 368/III in der Kleinseitner Gasse Na Tržišti dar, wo das Vorhandensein eines romanischen Wohnbaus angezweifelt wurde. Das zufällig aufgetauchte Bautagebuch und einige Fotos aus dem J. 1932 bestätigten die einstige Existenz eines aus Steinquadern gebauten Objektes, dessen Grundriß und Funktion bisher unklar bleiben.

Im Untergeschoß des Hauses Konstr.-Nr. 382/III in der Karmelitská G. (ebenfalls in der Kleinseite) wurde mittels einer archäologischen Forschung das Außenhaupt einer romanischen Mauer dokumentiert, deren inneres Haupt schon im Katalog eingetragen ist.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag 1 – Altstadt, Haus Konstr.-Nr. 144/I. Treppenraum, Südwand. (Foto K. Kozák, 2003)

Abb. 2: Prag 1 – Kleinseite, Haus Konstr.-Nr. 386/III. Ansicht von beiden Quadermauerabschnitten an der linken und rechten Seite der Aufnahme (Foto Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Archiv der Fundberichte – ArÚ AV ČR, Archiv der Fundberichte, 1932).

Abb. 3: Prag 1 – Kleinseite, Haus Nr. 386/III. Ansicht des kleineren Quadermauerabschnitts (Foto ArÚ AV ČR, Archiv der Fundberichte, 1932).

Abb. 4: Prag 1 – Kleinseite, Haus Nr. 386/III. Ansicht des größeren Quadermauerabschnitts (Foto ArÚ AV ČR, Archiv der Fundberichte, 1932).

Abb. 5: Prag 1 – Kleinseite, Haus Nr. 386/III. Der größere Quadermauerabschnitt, seine Ansicht und Struktur des Kernmauerwerks (Foto ArÚ AV ČR, Archiv der Fundberichte, 1932).

Abb. 6: Prag 1 – Kleinseite, Häuser Konstr.-Nr. 380, 382/III. Ansicht der Grundpartien beider Häuser (Zeichnung S. Matoušová, 2003).

Abb. 7: Prag 1 – Kleinseite, Haus Nr. 382/III. Äußeres Mauerhaupt der Quadermauer, unten unter der Regenwasserableitung Plänenplatten von der Pflasterung (Foto M. Tryml, 2002).

Abb. 8: Prag 1 – Kleinseite, Haus Nr. 382/III. Schematischer Querschnitt durch die Quadermauer (Zeichnung S. Matoušová, 2003).

Abb. 9: Prag 1 – Altstadt, Haus Konstr.-Nr. 323/I. Ansicht des Außenhauptes vom Hinterteil des südlichen Haustraktes (Foto E. Dítmar, 2003).

(Übersetzung J. Noll)